

MELLOM TAUSHET OG FARE
Om kulturelle fortolkninger av psykiske problemer
og forsøk på å skape ny mening

Kirsten Benum og Anne-Kari Clasen
Forum for kvinneterapi *

Artikkelen beskriver en forståelse av psykiske problemer som inkluderer kunnskap om maktforhold mellom kjønnene. Psykiske symptomer blir sett som kilde til informasjon om tabubelagte interessekonflikter og erfaringer med maktmisbruk. Terapeutisk forandring beskrives som forsøk på skape ny mening i den gamle historien, der målsettingen blir å skape verdighet for kvinnen. Dette innebærer å bekjempe sykeliggjørende fortolkninger av kvinners reaksjoner.

»Pasientens atferd under intervjuet er i hovedsak styrt av en massiv pro-
jektiv identifikasjon slik vi ser det ved dekompenisering av alvorlige person-
lighetsforstyrrelser eller ved psykotiske tilstander. Intervjuets utvikling
er derfor et argument for at det her dreier seg om alvorlig psykopatologi,
og i dette tilfellet av en sterk paranoid reaksjonsberedskap. Dette øker
sannsynligheten for at hennes incestforestillinger er vrangforestillinger.«

Utgangspunktet for denne artikkelen er spørsmålet om hvilke kulturelle
føringer som ligger bak beskrivelser og fortolkninger som denne, hentet
fra en journal i dagens psykiatri. Beskrivelsen ovenfor inneholder for oss
en type kategorisering av subjektive og objektive erfaringer som utilsikt
kan medvirke til å benekte og tilsløre faktiske hendelser og mistenkelig-
gjøre klienten. Etter hvert kan denne form for fortolkning begynne å leve
sitt eget liv. Man kan ikke tro på en person som er paranoid. Slike kate-
goriseringer illustrerer hvor stor makt vi som terapeuter har til å definere
hva som er virkelighet og hva som er fiksjon. Denne artikkelen skal handle
om hvordan vi i vårt prosjekt »Forum for kvinneterapi« har arbeidet med
å inkorporere en analyse av makt og maktmisbruk i forståelse psykiske
problemer.

Psykologisk teori har mange funksjoner. Teorienes bruksverdi ligger
i å forstå og forklare menneskelige reaksjoner. Samtidig kan vi beskytte
oss bak teoriene. Det er godt mulig å benekte følelser og virkelige hen-
delsler ved hjelp av abstrakte forestillinger om ulike sammenhenger. Psyko-
logien er kanskje det faget som etter vår mening sterkest bekrefter sam-
funnets ideer om hva som er »riktige« forklaringer. På denne måten blir

enhver tids psykologi en beskrivelse av tidens nødvendige »uvirkelig-gjøringsprosesser«. Psykologien presenterer og representerer en nødvendig legitimering av hva som er sykt og hva som er friskt. (Foucault, M., 1965, Scheff, T., 1967, Szasz, T., 1961). Psykologiske teorier »hjelper« også til å holde deler av en utålelig virkelighet skjult ved at den unnlater å navngi eller omskriver denne virkeligheten.

Hva ville skje dersom psykologisk teori i større grad skulle prøve å gripe fatt i sammenhengen mellom psykiske problemer og maktforhold? Hvordan makt er strukturert og utspilles i intime relasjoner mellom mennesker liker ingen å snakke om. Det berører våre dypeste forestillinger om kjærlighet og betingelser for bekreftelse i vårt samfunn. Når vi i prosjektet prøver å formulere en forståelse av psykiske problemer som inkluderer makt og maktmisbruk i nære relasjoner, merker vi at noe hele tiden butter. Vi merker at språket ikke lenger hjelper oss til å uttrykke det vi prøver å formulere. Etter hvert har vi forstått litt mer om at denne motstanden, denne uklarheten handler om at både psykiske problemer og psykologisk teori er en del av en kulturell meningsdannelse.

Vi har i lengre tid vært opptatt av hvordan diagnosesystemet skaper en utilsiktet virkning av å bekrefte klientenes egen selvforakt. Vi har gjennom vårt prosjekt ønsket å rette søkelyset mot sammenhenger mellom fortolkning av psykiske reaksjoner og kulturelle føringer. Samtidig leter vi etter bedre fortolkninger som kan gi forståelse av psykiske problemer, med utgangspunkt i menneskelig verdighet og som ser mennesket som et handlende subjekt.

Hvorfor kunne det å ta utgangspunkt i *kvinnens* situasjon være et egnet prosjekt til å forstå mer om forholdet mellom maktmisbruk og psykiske problemer? På mange måter følte vi at psykologiens sykeliggjøring av kvinnens reaksjoner også rammet *oss* som kvinner. Dette motiverte oss ytterligere til å utfordre psykologisk teori og praksis. Det ligger noen valg i prosjektet som var nødvendige for oss. Vi valgte å være på leting etter kvinnens *intensjoner* i forhold til det de tenkte og gjorde, mer enn det å skulle finne opp mindre sykeliggjørende kategoriseringer av psykisk irrasjonalitet (Haavind, H., 1992). Vi ville se systematisk på historiene fra den *underordnedes* ståsted. Ved dette valget markerte vi også en oppfatning om kvinnens posisjon. Vi kan ikke tilføre kvinner mer maktfullhet gjennom terapi før vi forstår mer om kvinnens individuelle erfaring med maktesløshet. Det, konsekvent å se på verden fra kvinnens ståsted, ville etter vår vurdering avdekke kunnskap om forholdet mellom kvinner og menn, som vi antok også ville ha betydning for hvordan vi som terapeuter bedre kunne forstå menns psykiske problemer.

Psykologisk teori som ideologiskaper

Det er en utfordring å gjøre psykologiens funksjon som ideologiskaper tydelig. Psykologiske teorier har mange implisitte føringer som vi lett kan inkorporere som sannheter om den menneskelige natur, eller i dette tilfelle sannheter om kvinnens psyke. Vi ønsket å ta utgangspunkt i den grunnleggende antakelsen at mennesker handler ut fra den mening som mennesket selv skaper (Becker, E., 1971). Den verden av mening den enkelte har skapt for seg, er helt fundamental for den enkeltes handlingsmuligheter. Kjernen i dette handlingsfeltet er individets opplevelse av egen verdi. Både verdighetsopplevelsen og personens meningsverden forøvrig er uløselig knyttet til de meningsstrukturer i den kulturen han eller hun er en del av. Dette blir igjen betingelsen for å skape mening for den enkelte.

Psykologiens forklaringsmåter reflekterer samfunnets forståelse av mellommenneskelige relasjoner. Freud var inne på dette i »Ubehaget i kulturen« (Freud, S., 1948). I mange tilfelle har psykologiske teorier i seg selv bidratt til å skape nye meninger og utfordre gamle tankemodeller, noe som Freuds psykoanalyse er et eksempel på. Ofte innebærer det å se på psykologiske forklaringsmodeller i et samfunnsperspektiv at man berører områder som regnes som altfor politiske. I stor grad har kritikk av den rådende psykologi kommet fra undertrykte grupper, eller fra de som har våget å gjøre seg upopulære i det etablerte selskap.

Spørsmål om forhold mellom kjønnene regnes ofte for å være mer politiske og følelsesmessige enn faglig relevante i klinisk arbeid. Den »nøytrale« holdningen har møtt de største utfordringene fra feministisk orienterte terapeuter. Feministiske terapeuter og forskere har dokumentert hvordan nøytrale teorier om mennesket er teorier om menn og modernisert til å passe inn i kvinners virkelighet (Lerner, H.G., 1989, Miller, J.B., 1976). Reformuleringer av psykologisk teori som har inkludert et feministisk perspektiv har vært et viktig skritt i retning av en utvidet forståelse av kvinners problemer.

I debatten om kvinner og psykisk helse, må et viktig skritt imidlertid være å utfordre selve grunnlaget for teorier om psykiske problemer. Ved å anvende maktbegrepet ikke bare om samfunnsforhold, men også som begrep om et grunnleggende fenomen i intime relasjoner, prøver vi å utfordre grunnlaget for den nøytrale psykologien. Vi utforsker maktforhold mellom kvinner og menn, mellom foreldre og barn, mellom kvinner innbyrdes og mellom terapeut og klient.

Når ståstedet er utforskning av makt fra den underordnedes perspektiv, vil vi ikke da gå glipp av vesentlig informasjon om maktdynamikk? Det er ikke noe vanskelig å erkjenne at menn føler seg avmektige og har verdige grunner for sine handlinger. Vi ser også maktmisbruk og overgrep i nære relasjoner som et uttrykk for avmakt. Likevel har vi i dette prosjektet ønsket å se hvordan vi kunne forstå mer om dynamikken i maktforhold ved å ta utgangspunkt i »den ene siden«.

Terapi som nytt overgrep eller som motgift?

Når vi bevisst fokuserer på maktforhold i klientens liv, merker vi at vi går inn i en hard kamp om å definere virkeligheten i forhold til det etablerte profesjonelle fagfeltet. Vi utfordrer forklaringer som har gitt faglig prestisje og makt. Psykologiske tolkninger som sitatet i begynnelsen av artikkelsen er eksempel på, kan beskytte overgripere og kan ved å benekte faktiske interessekonflikter, føre til at den utsatte blir ytterligere ydmyket. Sammenhengen mellom reaksjon og historie forblir skjult. Klienten fremstår som skyld i egne problemer. Pasienter i psykiatrien må ofte utsette seg for denne type fortolkninger. Terapien kan gjøre problemene vanskeligere, fordi klienten må streve både med belastningene hun bærer, i tillegg til å måtte forholde seg til psykiatriens kategoriseringer av hvordan hun mestrer belastningene. (Anstorp, T. og Clasen, A.K., 1987, Chesler, P., 1972, Penfold, S.P. og Walker, G.A., 1984). En kvinne skriver til oss med et ønske om å bli forstått:

»Jeg har gått i terapi i flere år, men har opplevd stadig større frustrasjon. Selv om jeg har fått noe hjelp, opplever jeg at desperasjonen og fortvilelsen over ikke å bli forstått, ikke bli tatt på alvor, bare øker. Det er som om kartet han bruker på meg ikke stemmer med mitt terreng.(.....).

Han har latt meg få rase ut, uten å avvise meg tilbake. Det er jeg takknemlig for. Men hva hjelper det å rase ut hvis overgrepene bare fortsetter?..... Jeg følte meg mer og mer tilpasset, mer og mer funksjonsdyktig, mens fortvilelsen og desperasjonen inni meg bare økte. Ting som virkelig betydde noe orket jeg ikke lenger ta opp med ham. Jeg var så uendelig sliten av å skulle forsvare retten til mine følelser og reaksjoner, så uendelig trett av ønsket hans om å balansere, nøytralisere, harmonisere.

Jeg søker en psykolog som ikke ser det som sin oppgave å hjelpe meg til forsoning, - den kommer som den skal, hvis det er riktig, når sorgen og smerten er gjennomlevet. Jeg søker en som tør være på min side, på barnets side, som ikke har behov for å putte merkelapper og diagnoser på meg og mine reaksjoner, men som ser dem som en del av min historie, som en nødvendig overlevelsesmekanisme.....«

Taushet er også kultur

Det er noen erfaringer kvinner har når det gjelder å bearbeide maktmisbruk og krenkelser som det ikke er satt ord på. Når kvinnen ikke har kunnet reagere direkte på krenkelser, kan hennes indirekte reaksjoner som depresjon, forvirring, selvanklaging, synes meningsløse, både for henne og for terapeuten. Den terapeutiske intervensjonen har ofte vært å skape mening

ved å plassere årsaken til kvinnens reaksjoner først og fremst til noe ved henne selv, f.eks. i uselvstendighet, umodenhet og tidlige skader i mor-barn forholdet. Det er som om kvinnen får sterke signaler om at hennes reaksjoner ikke må forstås i forhold til belastninger utenfor kvinnen selv.

Hva er det som gjør at forståelsen ikke strekker til, som gir klienten denne ubehagsfølelsen? Hvilke kulturelle krefter er det som gjør det så umulig å få tak i kvinners stemme og å anerkjenne den? Borchgrevink og Solheim gir oss innfallsvinkler til en forståelse. De skriver om det som holder kulturer sammen og gjør forandring vanskelig (Borchgrevink, T. og Solheim, J., 1988). De er ikke så opptatt av kulturens uttrykksmåter (normer, regler og roller), men inviterer oss (inspirert bl.a. av Bateson), til å se på kultur som en slags grammatikk, et bestemt system av menings-sammenhenger med en symbolsk orden.

Antropologene hevder at det i språket finnes noe som begrenser den frie lek med mening, en lek som mennesker i kraft av sin kreativitet skulle være i stand til å leke. Disse begrensningene ligger i meningsstrukturer det ikke går an å snakke om. Det er meninger som er selvvinnlysende og blir oppfattet som »naturlige«. Disse meningsstrukturene blir kalt »tause felt«. Språket fungerer nærmest som en sammensvergelse som skjuler et informasjonshull. Det er kanskje disse informasjonshullene, disse tause eller lukkede delene av vårt kulturelle system, som er systemets basis. Det gjør det lettere for oss å forstå hvorfor en kulturkritisk psykologi er så vanskelig å formulere. Å sette ord på de tause feltene vil bety at vi som kulturdeltakere begynner å rive fra hverandre »kulturelt lim.«

Faren for utstøtning og forakt

I klinisk praksis har vi erfart hvor kraftig kulturelle systemer kan reagere på trusler om visse typer forandring. Latterlig-gjøring, forakt og usynlig-gjøring er kanskje de viktigste våpen en kultur har for å forsvare sitt eget innhold. Kvinner vi arbeider med i terapi forteller historier om hva som skjer når de prøver å bryte ut av forventede mønstre og forsøker å ta nye små skritt i livet sitt. Hvorfor er kvinners selvstendighet så truende? Ektefeller, foreldre og til og med behandlere kjenner ofte ingen grenser for sine »kjærlighetsfulle« forsøk på å få kvinnene tilbake på plass. Harriet G. Lerner er inne på det samme i sin bok »The Dance of Anger« (Lerner 1985). Når kvinner begynner å markere en tydeligere »jeg-posisjon«, aktiverer det angst i det systemet de er en del av, skriver hun. Omgivelsene prøver å presse kvinnen tilbake til gamle roller. Der var kvinnens følelser, tanker og behov mer utydelige, hun passet bedre inn i systemets »orden«. Antropologene mener at det å studere forandringsforsøk hos enkeltpersoner, gir direkte innblikk i en kulturs tause felt.

De tause feltene, det som det ikke snakkes om, eller er ord for i relasjoner mellom mennesker, blir kanskje det vi trenger å finne mer ut av. I

boka »Angels Fear« (Bateson, G. & Bateson, M., 1987), som delvis er formet som en dialog mellom Bateson og datteren, argumenterer Bateson for at »informasjonshullene« i en kultur er noe alle levende systemer trenger for å overleve. Datteren kommer stadig tilbake til at dette må ha noe med makt mellom medlemmene i ulike systemer å gjøre. »Secrecy is an instrument for power and control«, sier hun forsiktig (op.sit). Faren holder fast ved at det ikke nødvendigvis er noen dyd å snakke om alt mulig.

Det er gode grunner til å gå ut fra at det er mulig å »glemme« hvordan den hierarkiske strukturen mellom mennesker er utformet i en kultur. Kommunikasjon om tausheten kunne innebære å forandre de ideene kulturen er bygget på, og det ville kanskje ikke alle være tjent med.

Den usynlige dominansen

Hvordan makt og prestisje er fordelt mellom kvinner og menn er nettopp et slikt taust felt som det ikke skal snakkes om. At forskjellene er mindre naturgitt og desto mer et resultat av en sosial organisering, blir ikke beskrevet uten at det kommer sterke motstrategier. Alle kulturer er organisert på basis av en oppsplitting mellom kvinner og menn. Antropologene har kunnet snakke friere om dette kanskje først og fremst fordi de studerer »primitive kulturer«. Men den spesifikke organiseringen og fordelingen av makt mellom kvinner og menn i et samfunn, griper ikke bare inn i forhold til organiseringen av arbeidsdeling. Kjønnssystemet griper også inn i vår identitetsutforming gjennom de rammene som gis for fortolkning av oss selv og andre (Harding, S., 1986).

Psykologisk teori viderefører splittelsen mellom kvinnelig og mannlig gjennom å konstruere forklaringer på menneskelig atferd som innebærer å splitte f.eks. det emosjonelle fra det rasjonelle. Dinnerstein peker på at nettopp den konstruerte splittelsen i at noe er kropp og noe tanke, eller at noe er emosjonelt i motsetning til rasjonelt, utgjør kulturens sterkeste symbol på det vi assosierer med kvinnelighet og mannlighet (Dinnerstein, D., 1987). Videre omtaler psykologiske teorier ofte personligheten som »dypstrukturer« og kultur/kjønn som »overflate«. Dermed viderefører teoriene kulturens bilde av det personlige som noe atskilt fra det offentlige. Det har alltid vært en menneskelig egenskap å kunne splitte fenomener fra hverandre, se motsetninger mellom elementer og kategorisere. Vi har i vårt prosjekt forsøkt å splitte opp noen fenomener og kople sammen andre. Ved å splitte psykiske reaksjoner fra sykdomsbegrepet og forene reaksjonene med mestring, og ved å knytte personlige erfaringer sammen med kulturelle betingelser, prøver vi å skape et bedre utgangspunkt for forståelse og terapeutisk forandringsarbeid.

Det patriarkalske kjønnssystemet er ikke endret, men har fått et mer moderne ansikt. Det er blitt mye vanskeligere å snakke om makt i nære

relasjoner. Eksplisitt maktutøvelse oppfattes som illegitim. Likeverdstanden ligger til grunn for hvordan vi ønsker å utforme forholdet mellom kvinne og mann, terapeut og klient osv. Hvis det da oppstår maktmisbruk, som f.eks mishandling, overgrep i parforhold eller i terapiforhold, er det fristende å tillegge disse handlingene et personlig avvik hos utøveren og ikke noe som reflekterer en samfunnsmessig organisering av makt.

Når vi forsøker å forstå sammenhenger mellom kultur, personlighet og psykiske reaksjoner, utfordrer vi kulturens mestringsstrategier. En av kulturens mest effektive måter å forsvare sitt eget innhold på, er gjennom tabulegging. Det som det ties mest om i en kultur, er ofte noe av det som er mest sentralt i kulturen. De som prøver å sette ord på det uenevnelige, utsetter seg for forakt og utstøtning. Det samme skjer på individnivå. Barnet som opplever seksuelle overgrep, tar heller på seg skyld enn å risikere å bli avvist og utstøtt av sine omsorgspersoner. Det incestutsatte barnets »skyld-identitet«, kan vi forstå som kulturens behov for å tie om maktforholdene.

I Alice Millers forfatterskap ser vi en stadig sterkere formulering av spørsmålet: Hvordan er det mulig at ekstremt maktmisbruk overfor barn kan gjøres usynlig? Hun analyserer det kulturelle forbudet mot å snakke om hvordan foreldre sviker barna sine og misbruker sin makt (Miller, A., 1989). Bibelens bud »Du skal hedre din far og din mor« har kanskje gjennom historien gitt legitimitet til at barnet heller må lide enn at de som er gitt makt, skal avsløres som avmektige, og deres »kjærlighet« defineres som maktmisbruk, krenkelser og overgrep.

Det er ikke uproblematisk å rive fra hverandre sammenhenger som er skapt for å gi en »mening som vedvarer«. River vi hardt nok i det kulturelle klisteret, blir vi også usikre på hvordan vi skal navngi oss selv og verden. Vi river opp grunnen under vår egen posisjon som har gitt mening og status. Å slite med psykiske problemer kan være som å miste tilgang på å kunne skape mening. Uten mening er det heller ingen ord. Der det ikke lenger er ord, er det mindre kontakt med vår egen vilje, vår egen hukommelse, vår egen kreativitet eller vårt eget begjær. Det å leve med psykiske problemer innebærer for mange å finne overlevelselsesmekanismer i forhold til det å være taus om sine betingelser og det innebærer risikoen for å bli utstøtt og foraktet.

Det å bli definert og kategorisert som f.eks ego-svak, passivt aggressiv, borderline, osv, bidrar ikke akkurat til å øke forståelsen for betingelsene hun har levd under, eller hindrer forakt og utstøtelse. Snarere blir klienten tilbudt en ny mening som bekrefter hennes posisjon som utstøtt. Hun blir videre tilbudt en »kur« om å gå inn i seg selv for å »få tak i krefter i seg som hun ikke har kontakt med«. Årsakene til hennes problemer ligger i henne selv, hun har selv skapt dem.

Hvordan kan et objekt fortelle en historie?

Hvordan kan vi utvide forståelsen av psykiske problemer ved å gjøre oss bevisst vår posisjon som kulturmedlemmer? Vi støter hele tiden mot vårt eget kulturelle tankegods. Som et forsøk har vi derfor prøvd å gå inn i en slags »dialog« med kulturen. Dvs for å prøve å forstå noe av det som er usagt, har vi prøvd å tenke om kulturbegrepet som »en normgiver«, noe som har en intensjon, et budskap.

I de fleste former for psykoterapi er det et mål å utvide klientens meningsverden, slik at valgmulighetene øker. Som terapeuter er vi en slags katalysator. Vi bruker vår egen forståelse, vår egen person og vårt eget ståsted i den meningsskapende prosessen. Kunsten er å bruke seg selv på en slik måte at meningsdannelsen skjer på klientens premisser.

Her er det et stort dilemma. Tradisjonelt har dette blitt løst med å tilstrebe en slags »nøytralitet« hos terapeuten. Dette synet innebærer en føring som impliserer at det er mulig å stå stødig som terapeut - uten å stå noe sted. I beste fall gir denne holdningen terapeuten en beskyttelse. I verste fall fungerer dette som tilslørt maktmisbruk. Uansett fremmer holdningen utydeliggjøring og hindrer kreativitet.

I forsøkene på å bekjempe maktmisbruk, hadde vi i starten av prosjektet en nokså naiv ide om at løsningen på dilemmaet var å »følge« klienten. Kvinnen skulle møtes som »ekspert på seg selv«. Men vi forstod etter hvert at det ble svært utilstrekkelig og tilslørende å forstå, bare ved å høre på historien. Hvordan kan en annen person forstå en kvinne ved å »følge« henne, så lenge hele hennes språk og hennes tenkning er innrettet på at hun prøver å unngå å være sin egen ekspert? Hvordan kan en person som alltid har vært et objekt for andre fortelle sin historie?

Intuitivt var altså vår tilnærming til å forstå klienten på hennes premisser å nedtone vårt eget ståsted, dvs f.eks. ikke vise hva vi reagerte på som maktmisbruk når kvinnen *selv* ikke opplevde disse som belastninger. Men problemet med å tone ned eget ståsted er ofte at vi som terapeuter blir utydelige. Ved å unnlate å markere vår grunnholdning kan det oppfattes som om vi ikke er kjent med omfanget av belastninger kvinner er utsatt for.

Den løsning på dilemmaet vi fant, dreide seg om at vi som terapeuter ble mest mulig »eksperter på oss selv«. Vi arbeidet med å tydeliggjøre våre egne bilder, og å øke oppmerksomheten mot hvordan vi forvalter den makten vi har som terapeuter og som kvinner. Vi prøvde å utforske og tolerere mer av vår egen sårbarhet, uten å gjøre avmakt til noe ideal. Sårbarhet, avmakt, og hjelpeløshet er sider ved det å være menneske som ofte foraktes i vår kultur. Det blir av mange forbundet med umodenhet, kvinnelighet og psykiske problemer.

Vi gjorde det til et poeng å ta med oss våre refleksjoner rundt kjønnssystemet, som en av samfunnets viktigste måter å organisere makt på, inn i den terapeutiske fortolkningsprosessen. Vi var åpne for å lære mer om

de forhandlinger om posisjoner og innflytelse som pågår hele tiden mellom mennesker, men som språket tier om. Ved å stoppe opp i »de tause feltene«, fikk vi tilgang til informasjon om tabubelagte interessekonflikter.

Ubehaget som gyldighetskriterium

Hvordan er det mulig å utforske »de tause feltene« i en persons historie? Vi prøvde ikke å avdekke noen »egentlig« historie. Historien skapes gjennom den terapeutiske forandringsprosessen. Ved å fokusere på hva det er klienten prøver å få til, hva som er hennes **intensjon** når hun f.eks stadig vender tilbake til en mann som mishandler henne, eller når hun hele tiden prøver å gjøre seg tom og ufølsom, tydeliggjøres kvinnen som subjekt for seg selv. »Objektet« får en egen stemme. Det kvinnen har opplevd som tomhet, depresjon og angst uten årsak, får mening og ord. For å få til dette, holder vi som terapeuter fast ved klientens ubehag som gyldighetskriterium. Det vil si at kvinnens udefinerte plager, symptomer og uklare smertereaksjoner blir det sporet vi som terapeuter følger for å utforske sammenhenger. Signalene eller reaksjonene har for oss alltid gyldighet, selv om de er utydelige og uklare både for oss og for klienten. Vi er ikke på leting etter patologiske forklaringer, men etter kvinnens kreative *mestringsforsøk* på uholdbare og taushetsbelagte erfaringer (Axelsen, E. og Bakke, S. 1991).

Ved konsekvent å se kvinnens handling som forsøk på å oppnå verdighet og skape mening i forhold til sine nære relasjoner, får kvinnen en ny ramme til å utforske sitt eget liv innenfor. Empirien ligger altså ikke og venter på å bli oppdaget, den skapes med dialogen som hjelpemiddel, og utvikles til en diskurs der både klient og terapeut sammen skaper ny erkjennelse.

Historien til historien om Nora

Som et forsøk på å illustrere prosjektets forståelse, introduserer vi »Nora«. Kasuseksemplet er ment som en konkretisering av hvordan vi i løpet av en terapi utvikler vår forståelse både av klientens historie og av våre egne fortolkninger. Vi bestreber oss på å få frem skillet mellom våre forutantakelser, Noras intensjoner - og den felles forståelse vi skaper sammen.

Den historien vi får formidlet fra tidligere psykiatrisk behandling av Nora, er følgende: En kvinne i slutten 20-årene, første gang innlagt i psykiatrisk avdeling etter at hun gjentatte ganger hadde skåret seg i håndleddene. Denne gangen mente Legevakten at det var så alarmerende at de henviste pasienten til akuttavdelingen. Nora har skåret seg opp siden hun var 16 år. Hun har mange dype og stygge arr oppover armene, noe som gir et dramatisk inntrykk. Familien til Nora og en psykiater som

familien har kontakt med, mener skjæringen henger sammen med at hun er så uselvstendig og ikke tåler å bli forlatt. Historien slik vi har oppfattet den utfra journalbeskrivelser, er at hun er umoden, ansvarsløs, overfølsom og overreagerende. I tråd med denne forståelsen, trenger Nora selvstendighetstrening og hjelp til å kontrollere utagerende atferd. Dette har til nå ikke lyktes, og vi møter Nora som pasient på psykiatrisk akuttavsnitt. Hun blir en av deltakerne i vårt gruppeterapi-prosjekt og mottar også individualterapi gjennom Forum for kvinneterapi, etter at hun kommer ut fra akuttavdelingen.

Noras selvforståelse slik hun i begynnelsen formidler den til oss, bærer preg av at også hun oppfatter seg selv innenfor den samme fortolkningsrammen som psykiatrien anvender. Hun forteller at hun er en umulig person, hun har alltid oppfattet seg selv som et problembarn, alltid til bry. Sammen med andre opplever hun seg som en uviktig person, en som ikke gir noe, en som ikke er verdt å elske.

Både Noras bilde av seg selv, psykiatriens og familiens beskrivelse av henne, utgjør et slags felles filter, som uttrykker en mening, ett budskap: »Det er noe galt med Nora«. Hvordan kan vi gjøre Noras reaksjoner forståelige for oss og for Nora selv? Hvilke fortolkninger trenger vi for å kunne skape en ny historie sammen med Nora? Er det mulig, sammen med Nora, å utvikle en metaforståelse til Noras kultur, slik at hun får anledning til å se seg selv og sitt liv på en ny måte? Og vil det i så fall utgjøre noen forskjell og representere noen nye handlingsalternativer?

Symptomet som inngangsdøren til det tause rommet

Vi er på leting etter spørsmål som kan få fram Noras intensjoner med å være som hun er, og betingelsene hennes som er med på å forme Noras intensjoner. Vi utforsker de situasjonene der Nora skjærer seg. Vi prøver å se skjæringen i relasjonskontekst. Det er noe Nora prøver å uttrykke, noe hun ikke kan uttrykke på andre måter. Nora forteller at hun skjærer seg for å prøve å komme vekk fra noe som gjør så vondt inni henne. Det er altså ikke noen »impulsiv«, umotivert handling. Den fysiske smerten hun kjenner når blodet spruter, blir en konkret smerte. Den andre smerten hun føler, er blitt så utålelig. Det eneste som hjelper er at den eksistensielle smerten går over i fysisk smerte. Nora vil også vise andre at hun lider. Men hun oppnår bare forakt, hun opplever at andre blir oppgitte, redde, noe som gjør henne ennå mer ynkelig. Nora gjentar gang på gang fortvilelsen over at hun til og med er så ynkelig at hun ikke klarer å skjære seg slik at hun dør. For oss betyr dette at det er noe i henne som ikke vil dø, som likevel øyner et håp om at andre må se.

Foreldrene til Nora sier at hun må flytte hjem når hun oppfører seg så uansvarlig slik at de hele tiden blir urolig for henne. Nora sier hun heller vil i fengsel enn å flytte hjem. Foreldrene lurer på om det likevel viser

seg å være som de har fryktet, nemlig at Nora har samme »sykdom« som far, han blir kalt manisk depressiv.

Vi prøver å finne ut mer om den smerten Nora kjenner, og som hun må »skjære bort«. Hva er det som gjør så vondt inni henne? Når vi sammen med Nora gradvis setter ord på noen av hennes kroppsopplevelser, trer det fram et bilde som utgjør en flik av ny mening. Når Nora skjærer seg til blods, har hun vært i situasjoner der hun har følt seg urettferdig behandlet og ikke forstått. Hun beskriver særlig episoder i forhold til kjæresten som handler om opplevelsen av å bli sveket og mobbet. Ut fra de konkrete beskrivelsene vi får av Noras ulike kjæresten, kan det se ut som om hun har knyttet seg til menn som selv strever med å fungere i nære relasjoner.

Vi ser en jente som prøver å få oppmerksomheten bort fra at andre skal oppleve sine egne problemer. I stedet for å reagere overfor mannen som har krenket henne, avleder hun med å bli intenst opptatt av å skjære seg. Nora legger ikke merke til at hun blir såret eller sveket av kjæresten. Hun registrerer ikke sine egne følelser i konflikten. Nora sier at hun ikke forstår følelsene sine, de er så kaotiske, det er ingen grunner til å ha de følelsene hun har. Hun mener hun må være helt umulig når hun reagerer så kraftig uten grunn. Likevel har hun en intens mystisk sviing i brystet som for enhver pris må bort.

Vi forstår nå at skjæringen som oftest skjer i situasjoner der hun er involvert i kjæresteforhold. Nora opplever at hun ikke er elskverdig (Ødegård, T. 1991). Hun forventer svik og prøver å forebygge at hun skal bli sveket, nok en gang. For Nora er beviset på at en mann elsker henne, at det aldri er konflikter i forholdet, og at mannen tar totalt ansvar for henne. Når dette ikke skjer, og Nora merker tegn på at han ikke elsker henne slik hun oppfatter kjærligheten, må hun beskytte seg fra den totalt tilintetgjørende følelsen det er å ikke oppleve seg elsket. Hun må gjøre noe dramatisk for å ta oppmerksomheten bort fra det hun opplever, og som minner henne om andre tidligere opplevelser. Det er som om hun blir like utsatt og ubeskyttet som da hun var et lite barn.

I situasjoner der det har vært mange episoder med skjæring, angstfulle og forblødde turer til legevakten, fyll og knusing av gjenstander, har forholdet som regel endt med at kjæresten bryter kontakten. Nora blir sittende igjen alene. Hun føler seg forlatt, ensom og verdiløs. I desperasjon drar hun til byen, drikker seg full, og ender opp med å bli med en eller flere menn hjem i løpet av kvelden.

Når Nora forteller dette, tenker vi at dette gjør hun kanskje fordi det hjelper henne til å prøve å gjenopprette verdighetsfølelsen, og for å dempe følelsen av å bli tilintetgjort: Det er likevel noen som bryr seg om henne, det er noen som tiltrekkes av henne. Men denne løsningen for å reparere verdigheten, er en nødløsning som selvfølgelig er med på å forsterke den onde sirkelen og gjøre henne mer uverdig i egne og andres øyne.

»Lynavledersken«

Hvorfor blir det alltid slik for Nora at hun blir den umulige, den gale, den utagerende, og at kjærestene på mange måter blir forskånet fra å se sin rolle i konflikten? Er det noe Nora prøver å få til ved å gå inn i denne posisjonen? Vi trenger en forståelse av Noras relasjonshistorie. Hvordan har Nora prøvd å bli verdsatt, og hvilke betingelser har hun hatt for å bli elsket? I hvilken kontekst har hun skapt meninger om hvem hun er?

Ved å be Nora om å tegne et uttrykk for den posisjonen hun opplevde at hun hadde i forholdet mellom mor og far, får vi tak i opplevelser som sier noe om meningsbetingelser som det i utgangspunktet er få ord for. Vi er ute etter å få tak i konkrete erfaringer om hvordan mor og far har gitt Nora betydning som barn, og hvordan hun har oppfattet denne betydningen og gjort den til sin. Ved å bruke tegning som metode i dette utforskningsarbeidet, skapes det rom til å få tak i minner og opplevelser som enten er ordløse eller som har blitt omfortolket av foreldrene til noe annet enn det barnet opplevde.

Nora tegnet et nattbilde og et dagbilde. Natt-tegningen forestilte et barn med et skremt ansikt som titter ut fra barnerommet, og ute i trappen holder mor og far på å »lugge« hverandre. Dag-tegningen viste et barn gjemt under kjøkkenbordet. Mor står over henne og skriker til Nora at hun er så håpløs og umulig.

Noras egne assosiasjoner til tegningene er at det må være mye som har skremt henne da hun var mindre, men hun kan ikke huske at hun var redd. I Noras familie snakket de aldri om at noe var skremmende. Foreldrene var stolte over hvor uredde datteren var. Mest opplevde Nora at mor var sint på henne. Hun advarte og skremte med at far kunne bli »syk« igjen hvis ikke Nora oppførte seg. Far hadde store alkoholproblemer og svingte mellom sterke maniske og depressive perioder. Nora husker episoder der han, når han var edru og overøste ungene med presanger, var snill og hyggelig. For Nora er gaver tegn på kjærlighet og bekræftelse. Mor var rasende over fars maniske pengeforbruk. Angst og uro erstattet forventning og glede for Nora. Hun hadde tidligere ikke husket så mange episoder fra barndommen. Hun merket at hun blir både trist og fryktelig skuffet over det som skjedde. Kanskje viste det seg å være flere historier i Noras historie, enn den om den umulige datteren og den syke faren hennes.

Når logikken i de psykiske reaksjonene ble tydeligere både for oss og for Nora, ble hennes stemme sterkere og sterkere. Stemmen forandret seg fra å være utydelig og skamfull til å snakke med økende verdighet og erkjennelse om kreativ overlevelseskraft. Uansett hvor ulogiske de vonde og tilsynelatende uhensiktsmessige og irrasjonelle problemene hadde virket, var det en sammenhengende historie mellom problemene. En historie som handlet om forsøk på å skape mening for Nora utfra de muligheter som var til rådighet.

Familiekulturen

Noras fremstilling av sin familie som en dag-virkelighet og en natt-virkelighet, ble for oss en metafor for hvordan det offisielle bilde av familien med det umulige barnet (dag-bildet) skilte seg fra det følelsesmessige klimaet som preget familien innad og preget forholdet mellom moren og faren (natt-bildet). Far hadde en respektert stilling med mye ansvar for andre mennesker. Historien skulle fortelle om en mann som var flink, vel ansett og en omsorgsfull ektefelle og far. I fars familie var det også påkrevet å bevare en flott fasade og viktig å skjule både fars og brorens alkoholproblemer. I fars familie var moren til Nora tildelt skylden for farens alkoholproblemer; mor har vært »altfor krevende«. Her var det mange tabuer og ubearbeidede opplevelser i generasjoner som måtte skyves ut av familien. Dette utgjorde betingelsene for far til å kunne bearbeide sine problemer og hadde gjort noe med fars evne til å ta ansvar for sitt liv. Mange problemer var tydelig blitt overlevert til neste generasjon i form av skyldpåføring og projeksjoner av utålelige påkjenninger.

Mors hovedoppgave og intensjon var på mange måter å beskytte barna mot fars problemer. Det gjorde inntrykk på oss at mor hadde trodd at det stod i hennes makt å hindre at barna ble påvirket. Mor hadde vært så opptatt av å beskytte barna sine at hun følte seg fordømt i sin livsgjerning, når det likevel viste seg at barna både hadde merket og blitt skremt av fars drikking, raseriutbrudd og barnslige utfall.

Med et kjønnsperspektiv på kvinnens posisjon i familien, tenker vi at mors opplevelse av egenverdi var knyttet til hvor mye hun klarte å være for andre. Mors tilknytning til far bestod mye i at han ofte trengte henne både følelsesmessig og praktisk. Mor bekreftet far ved å være tilgjengelig for ham. Dessuten fikk mor prestisje og betydning gjennom fars posisjon utad, og hun la mye energi i å hjelpe far til å bevare fasaden. Å miste fasaden ville også være et sterkt tap for henne.

Det er i denne konstellasjonen at barnets posisjon i familien tar form. I mange tilfeller må barnets behov omdefineres eller omskapes for at mor og far skal beholde »kjærlighetsmyten« og bevare sin egen verdighet. Dette er ikke bevisste eller intenderte holdninger, men ubevisste overføringer som har med foreldrenes egen personlige historie og familiekultur å gjøre. Vi er tilbake til temaet om at de som er øverst i makthierarkiet, utformer betingelsene for bekreftelse ut fra sine ubevisste behov, og utfra sin egen avmektighet. I dette spenningsfeltet plasserer vi Nora og hennes foreldre. Kan dette bidra til å utvide forståelsen av problemene ?

Barnets posisjon mellom mor og far - utgangspunkt for å skape mening

Som en del av vår målsetting med å få tak Noras stemme, legger vi vekt på hvor mye hun må ha beskyttet foreldrene sine, slik at de slapp å oppleve egen skyld og slapp å fokusere på egne problemer. Det ser ikke ut til at det har vært plass til Noras reaksjoner, følelser, spørsmål. Vi danner sammen med Nora et bilde av hvordan far er blitt skånet fra å se seg som belastning både av mor og av barna. Nora »påtok« seg oppgaven med å avlede oppmerksomheten fra fars problemer. Det gjorde hun ved å være »umulig, temperamentsfull og utagerende«. Ingen har spurt om hvorfor? Ingen har sett at det er en alt for overveldende oppgave for et barn, som dermed blir etterlatt med skyldfølelse over å ha gjort pappa syk. Far ble det store barnet som måtte beskyttes og ikke konfronteres verken av mor eller barna. Nora blir trukket inn i »arbeidet« som mor har tatt på seg med å beskytte far. Dette er et mønster som går igjen i familier med foreldre som har alkoholproblemer eller andre store psykiske problemer.

Kvinner har i det patriarkalske kjønnsystemet hatt oppgaven med å hindre skrammer i menns selvbilde. Det handler om det store følelsemessige arbeidet kvinner gjør for å ivareta menns selvbilde. Dette har gitt kvinner indirekte makt og sikret kvinner en posisjon. Hvordan barn også blir trukket med i dette bekreftelsesarbeidet har det vært skrevet mindre om. Ofte er det *mor* som er den som konkret delegerer dette følelsemessige arbeidet til barnet, ofte fordi mor selv ikke makter det alene. Når mange klienter som har liknende erfaringer som Nora, presenterer større problemer med aggresjon, sorg, opplevelse av svik i forhold til mor enn i forhold til far, kan en av grunnene være at mor har brukt så mye energi på å omdefinere eller skjule fars maktmisbruk for alle parter, at hans ansvar blir mer usynlig.

Dette handler ikke om den endelige tildeling av »skyld«, men om et forsøk på å ta utgangspunkt i å se verden fra ett ståsted. Dette ståstedet kan synes som en ny sannhet, men disse påstandene om kjønnsystemet danner et grunnlag for å kunne formulere nye spørsmål til Noras og andre kvinners historier som ikke ville vært aktuelle spørsmål utfra en kjønnsnøytral tenkning. Det handler om å skape muligheter for at Nora skal kunne få følelsene sine tilbake. Det handler om at den sviende følelsen i brystet som kjennes så skammelig, har en sammenheng som ikke bare er inni henne. Følelsen har noe med Noras opplevde virkelighet å gjøre, og med hennes mulighet for å kunne reagere. Det blir en mulighet for Nora til å kunne både se seg selv som et utsatt barn og samtidig få et voksent perspektiv på seg selv og sine foreldre, på den måten at hun ikke lenger trenger å tildele skyld, verken til seg selv eller til foreldrene.

Om forsøkene på å skape et metaperspektiv på egen kultur

Bildet som trer frem når vi rekonstruerer erfaringene til Nora i et kjønns- og maktperspektiv, forteller om en jente som har utviklet sin selvforståelse i en sammenheng der hun *selv* aldri har fått være den viktigste personen i eget liv. På denne måten blir det nå mulig å se hvordan Nora har gitt seg selv mening. I håp om å bli verdsatt, har hun prøvd å få bort følelser av sinne og sårethet i situasjoner der andre har krenket henne. Nora legger merke til at hun ikke bare har skåret seg når hun har følt seg urettferdig behandlet. Hun kan også se at hun mange ganger har skåret seg uten intensjon om at det skulle være farlig, men for å teste om den andre bryr seg om henne.

Nora merker at hun har gått inn i forhold til menn for å prøve å oppnå den bekreftelsen, den betingelsesløse kjærligheten, som hun ikke har fått av sine foreldre. Denne gjenskapingen av tidligere negativ bekreftelses-historie fortsetter og gjentas i nye relasjoner, helt til den blir mulig å utforske på andre måter. Ved å skape en terapeutisk relasjon som gir rom for klienten og bekrefter henne på måter som ikke må betales med å underlegge seg maktmisbruk og krenkende fortolkninger, kan de vonde sirkelene brytes.

De nye ordene utgjorde en forskjell. Vi la merke til at de skapte rom for følelser og reaksjoner. Med et utvidet bilde av sin egen verdi som menneske, begynte Nora å utforske seg selv i forhold til sine relasjoner. Hun la merke til at en venninne hun trodde hun hadde et nært og fortlølig forhold til, hadde hun sterke ubehagsreaksjoner ovenfor. Hun syntes at hun ble brukt og mobbet av venninnen. Nora begynte å si fra og sette grenser for hva hun ville utsette seg for. Dilemmaet ble tydeligere. Konsekvensen av å se venninnen i et annet lys var at hun kjente seg ennå mer ensom.

Når Nora ble klar over hvordan hun hadde vært avmektig, og ikke var blitt tatt vare på, fikk hun også rom til å ta mer ansvar for sitt *eget liv*. Hun begynte å se at det ble umulig for andre å forholde seg til henne. Andre ble usikre, sinte, redde og tok over ansvaret for henne. Nora kunne se hvordan moren forgjeves prøvde å passe på henne fordi hun framsto som så ansvarsløs.

Begjær og verdighet

Nora fortalte om hvordan hun tidligere hadde følt seg så opptatt av sex. Hun hadde alltid hatt lyst til å ligge med de ulike mennene hun traff. Etter at Nora begynte å se seg selv i en ny sammenheng, la hun merke til at hun slett ikke hadde så lyst i alle situasjoner, særlig når det var menn som ikke behandlet henne hensynsfullt. Hva slags seksualitet var det Nora hadde skapt for seg selv? Når hun følte seg alene, måtte hun ha sex. Seksualiteten

ble en følelse som kanskje skjulte ensomhetsfølelsen (Benjamin, J., 1988). De seksuelle følelsene hjalp kanskje til å ta oppmerksomheten bort fra det vonde, og seksualiteten ble også en måte å få kontakt med menn på.

Nora beskrev hvordan hun hadde seksualisert behovet for nærhet og omsorg og hvordan hun hadde blitt misbrukt av flere menn. Først når Nora kunne se seg selv innenfra, ved å ta i bruk følelser og kroppslige reaksjoner som uttrykk for seg selv, kunne hun oppleve seg selv i forhold til andre. Hun begynte å se at betingelsene for å føle seg elsket hadde vært knyttet til det å bli sviktet.

Noras psykiske problemer endret seg for Nora og for oss. Problemene fortonet seg ikke lenger som irrasjonelle reaksjoner. De ble meningsfulle som avmektige forsøk på å føle seg elsket og i stand til å påvirke sine omgivelser. De psykiske reaksjonene fremsto som svar på den underordnede posisjon Nora hadde som barn og som hun inntok i voksen alder i forhold til andre. Vi forstod mer om hvordan vi mennesker bearbeider tidlige amaktsopplevelser gjennom å *gjenskape* dem i nåtidige relasjon.

Psykiske problemer og maktforhold

Det er mange hendelser i et menneskes liv som aldri får ord, men erfaringene fester seg i kroppen uansett. Når vi reagerer med »symptomer«, er gapet mellom de subjektive kroppsopplevelsene og den offisielle meningsverden blitt for stort. Det har kanskje ikke vært mulig å bearbeide inntrykkene gjennom andre uttrykksformer. En av grunnene til at overlevelses-språket, de psykiske reaksjonene, som oppstår i denne tausheten er blitt så utydelig, tror vi kommer av at det truer den kollektive meningsverden dersom dette språket ble forståelig.

Vi kommer tilbake til makt- og hierarkisystemet som utgangspunkt for hvem som bestemmer hvilken mening som er gyldig. Erfaringer som ikke passer inn i den sosiale orden, går under jorden. De kroppsopplevelsene som bevisstheten ikke klarer å integrere, fester seg som stressreaksjoner. Selv om opplevelsene ytre sett er over, kan de ligge i kroppen som verkebyller eller kreftsvulster gjennom livet. Opplevelsene fremtrer som dødhet, spenninger, smerte, angst, mareritt, eller galskap.

Kroppen glemmer ikke, men den trenger ord for å gi opplevelsene mening. En kropp med sterke uforståelige reaksjoner uten mening, er en kropp som føler skam og skyld, en kropp som strever med å føle seg verdt å elske. Det vi kaller galskap, betyr ikke gale reaksjoner, men at personen melder seg ut av spenningsfeltet mellom taushet og utstøtning. Hun »velger« isolasjon fremfor den psykiske smerten det er å oppleve utstøtningen. Mulighetene til å kunne definere virkeligheten er påvirket av den posisjonen vi har i det sosiale makthierarkiet. Fra livets begynnelse til slutt foregår det forhandlinger om posisjoner mellom mennesker. En av menneskets viktigste utfordringer som sosiale vesener, er å finne ut av rangordenen

i sin »stamme«.

I barnegrupper kan vi observere hvordan barn finner ut sin posisjon i forhold til hverandre. Gutter gjør det ved å prøve ut fysisk styrke og måle ferdigheter, jenter mer med verbale ferdigheter. Når posisjonene er fordelt, hersker det en viss harmoni, inntil noen prøver å bevege systemet igjen. Dette skjer oftest i det sjiktet der man forhandler om lederposisjoner. Etter hvert som vi blir eldre, blir det tausere om hvordan vi inntar posisjoner i forhold til hverandre. Vi internaliserer makthierarkiet. Kildene til vår personlige makt blir ukjente og uerkjente for oss selv. Som om det er naturlig, knytter vi behovet for anerkjennelse til dem som er over oss i hierarkiet, og utøver vår personlige makt overfor mennesker som er under oss i hierarkiet.

Det som har opptatt oss, er hvor sterkt tabubelagt det er å forstyrre den sosiale orden. Det å beskrive den sosiale organisering og fordeling av makt i et samfunn, betyr å synliggjøre at relasjoner mellom mennesker er mindre basert på likeverd enn vi forestiller oss. Det betyr at voksne utøver mer maktmisbruk overfor barn enn det vi erkjenner, eller har mulighet for å erkjenne, så lenge vi ubevisst repeterer gamle mønstre. Rangordningen innebærer mer maktmisbruk også overfor personer av samme kjønn, men med ulike posisjoner enn vi vanligvis »ser«. Dokumentasjonen av utbredelsen av maktmisbruk i nære relasjoner får vi gjennom utforskning av kvinners og menns psykiske problemer (Benum, K., 1992).

Vår antakelse tar etterhvert form. Dominans i relasjoner gir muligheter for å utøve maktmisbruk, noe som igjen kan føre til psykiske reaksjoner, der det ikke er rom for å reagere direkte på maktutøvelsen. Dersom den andre ikke får hjelp til å snakke om sin posisjon, har han eller hun ingen anledning til å komme ut av situasjonen. Mest tydelig ser vi dette hos barn. Barn kan ikke snakke om sin posisjon, dvs de kan ikke kommentere med ord hva som skjer i relasjonen, selv om de indirekte reagerer, sånn som Nora som ble så »umulig«. De er prisgitt de voksnes defineringer, fordi barnet er avhengig av den voksnes omsorg. Derfor kan overgrep defineres som kjærlighet, uten at den voksne selv er klar over hva dette påfører barnet av forvirring og dobbel-kommunikasjon. Vi erfarer hvordan barn i sin overlevelseskraft har en intens evne til vedlikeholde sin kjærlighet-sopplevelse - og kjærlighetsutøvelse til den voksne. Voksne som opplever maktmisbruk har flere muligheter til å reagere. De kan trekke tilbake kjærlighet ved å oppføre seg som slaver, martyrer eller som tause anklagere.

Påstår vi da at det er den sosiale organiseringen av makt og prestisje som skaper grobunn for psykiske problemer? Er ikke dette nokså reduksjonistisk? Det er vel snarere slik at vi prøver å legge et nytt perspektiv over menneskelige erfaringer og uttrykksmåter for å se om vi kommer frem til ny viten. Den motstand vi møter og klientene møter i sine endringsforsøk, utgjør en kilde til validering.

Får vi en bedre forståelse av psykiske problemer når vi inkluderer en

forståelse av maktsystemer generelt og kjønnsystemet spesielt og knytter dette til meningsskaping ? Vi har forsøkt å la både klientens erfaring og vår egen erfaring tale høyere enn de teoriene vi er lært opp til å bruke. Resultatene av terapiarbeidet kan gi en feedback om at vi har grepet tak i noe viktig når klienten føler seg forstått. Samtidig vet vi hvordan vellykkede terapier også er avhengig av flere faktorer enn terapeutens forståelse.

Fra uforståelig galskap til dødbringende logikk

Nora har i løpet av terapiprosessen fått hjelp til å stole på egne reaksjoner, de får egen gyldighet som virkelige. Hun hadde ikke hatt ord på de kroppslige reaksjonene som uttrykte frykt og redsel. Hun begynte i løpet av terapien å kalle den sviende fornemmelsen hun kjente i brystet, for redsel, skuffelse, tristhet, ensomhet og etter hvert sinne. De diffuse plagene fikk et språk som gjorde det mulig å fortsette en dialog med omgivelsene, hun trakk seg ikke lenger inn i sine innadvendte fortolkninger. Dette er mulig når fortidens reaksjoner blir gitt mening i forhold til den virkelighet hun er i idag.

Nora ble fristet til å fortelle til far noe om hvordan hun hadde følt seg sveket. Hun prøvde å reagere overfor mor når mor fortalte henne hva hun skulle gjøre med livet sitt. Motreaksjonene kom. Far skrek og fikk raseriutbrudd og ble umulig overfor Nora. Hun fikk skylden for å skape uro. Søsknene kom til psykologen for å fortelle at det var noe kjemisk feil i hjernen til Nora som noen nå måtte ta på alvor. Dessuten minnet de om at vi måtte huske på den store motsetningen det var mellom det Nora prøvde å fremstille som fornuft og hennes egentlig følelsesstyrte natur.

Reaksjonene forteller at om en familiekulturs meningsinnhold blir utsatt for tydeliggjøring, skaper det kaos, angst og mottreaksjoner. Det som holdt familien sammen, mytene om den umulige Nora, måtte opprettholdes. Derfor er ofte belastningen med å »konfrontere« foreldre med sin nye forståelse større enn gevinsten. Interessekonfliktene er fortsatt for store. Ønsket om forsoning og terapeuters arbeid med forsoning som ide, fører ofte til nye nederlag og ytterligere utstøtning. Når Nora senere i terapien kunne se sin familie i et *voksent* perspektiv, kunne hun også la være å bli umulig i familien. Hun kunne beskytte seg bedre, og ta kontakt på en annen måte. Hun kunne fortsatt føle ubehaget, men reaksjonene hennes ble forståelige, og hun trengte ikke lenger forvente at de andre skulle forandre seg. Hun hadde tatt en annen plass i maktsystemet.

Det dukker opp noen problemer ved det å konstruere nye historier sammen med klientene. Bildet av det som kanskje holdt mor og far sammen som par, blir rokket ved. Bilder av den beskyttede barndommen og familien som det tryggeste stedet for barn, blir revet opp. Psykiatriens fortolkninger blir tydeligere som maktmiddel. Interessekonflikten mellom kvinner og

menn, mellom mor og barn blir satt ord på. Klientene kan i første omgang føle seg mer ensomme og kan få det verre, fordi vi i stedet for å lindre smerten, går mer inn i den. Opplevelsen av å være i spenningsfeltet mellom taushet og fare blir forsterket i det hun prøver å forandre seg, men kvinnens egen stemme blir etter hvert en sterkere og sterkere motkraft.

Dilemmaet vårt blir: Skal vi tilpasse klienten til en kulturell forventning, eller skal vi utfordre den? En skånsom familierapi, der alle blir hørt og får en »positiv konnotasjon«, ville redusere Noras stemme. Virkeligheten for Nora er smertefull enten *vi* er villig til å se den eller ikke. Når Nora våget å bryte ut av påbudet fra omgivelsene om hvem hun skulle være, gir det muligheter til å skape ny mening for Nora selv - og det gir nye utviklingsmuligheter for andre.

NOTE

- * Forum for kvinneterapi er et 5-årig forskningsprosjekt, finansiert av NAVF's »Forskningsprogram om kvinnehushandling«, og Universitetet i Oslo. Forum for kvinneterapi var ledet av psykologene Trine Anstorp, Kirsten Benum og Anne Kari Clasen. Prosjektet hadde som hovedmål å utvikle forståelsesmodeller for psykiske problemer gjennom terapeutisk arbeid med kvinner. Det empiriske materialet ble hentet fra terapi, kurs og foredragsvirksomhet. Tilsammen mottok 250 kvinner individualterapi, gruppeterapi eller deltok på selvutviklingskurs i prosjektperioden. En stor takk til våre veiledere Eva Axelsen, Hanne Haavind og Astri Eidsbø Lindholm.

REFERANSER

- ANSTORP, T. & CLASEN, A.K. (1987): »Når terapi gjør livet enda vanskeligere.« I: *Materialisten*. Nr 3: 46-45.
- AXELSEN, E. & BAKKE, S. (1991): *Tilbakereisen*. Pax. Oslo.
- BATESON, G. & BATESON, M. (1990): *Angels Fear*. Rider. London.
- BECKER, E. (1971): *The Birth and Death of Meaning*. The Free Press. New York.
- BENJAMIN, J. (1988): *The Bonds of Love*. Pantheon books. New York.
- BENUM, K. (1992): »Når kvinner knytter sitt begjær til underkastelse.« I: *Nytt om kvinneforskning*. Nr.4-5. Oslo.
- BORCHGREVINK, T. & SOLHEIM, J. (1988): »En råtten tekst? Om kjønn, mat og fortolkning.« I: *Sosiologi i dag*. Nr.2: 38-61.
- CHESLER, P. (1972): *Women and Madness*. Doubleday. New York.
- DINNERSTEIN, D. (1976): *The Mermaid and the Minotaur*. Harper and Row. New York.
- DOUGLAS, M. (1966): *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge and Kegan Paul. London.
- FOUCAULT, M. (1965): *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. Oversatt av R. Howard. Pantheon. New York.
- FREUD, S. (1948): *Das Unbehagen in der Kultur*. Imago Publishing Co. Ltd. London.
- HARDING, S. (1986): *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press. Ithaca and London.
- HAAVIND, H. (1992): »Psykoterapi som forskningsmetode«. I: *Nytt om kvinneforskning*. nr. 4-5.
- LERNER, H.G. (1985): *The Dance of Anger*. Harper Collins Pub. New York.

- LERNER, H.G. (1989): *Women in Therapy*. Harper and Row. New York.
- MILLER, A. (1989): *Den bandlyste viden*. Hans Reitzels forlag. Danmark.
- MILLER, J.B. (1976): *Toward a New Psychology of Women*. Harmondsworth. Penguin.
- PENFOLD, S.P. & WALKER, G.A. (1984): *Women and the Psychiatric Paradox*. Open University Press. Philadelphia.
- SCHEFF, T. (ed.) (1967): *Mental Illness and Social Processes*. Harper. New York.
- SCHEIN, E.H. (1985): *Organizational Culture and Leadership*. Jossey-Bass. San Fransisco.
- SZASZ, T. (1961): *The Myth of Mental Illness*. Harper. New York.
- ØDEGAARD, T. (1991): »Den elskverdige kvinnen«. I Haukaa, R. red.: *Nye kvinner, nye menn*. Ad Notam. Oslo.